

Раздел I

ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ПРАВОВАЯ СИСТЕМА ОБЩЕСТВА

УДК 340.115

М. У. Сільчанка

ЮРЫДЫЧНАЯ ТЭХНІКА: АСНОЎНЫЯ КОНТУРЫ ПАНЯЦЦЯ І ПРАБЛЕМЫ НАРМАТЫЎНАГА ЗАМАЦАВАННЯ

Удакладняецца змест паняццяў заканадаўчай і юрыдычнай тэхнікі, робіцца вывад аб тым, што праватворчая тэхніка ўваходзіць у склад паняцця юрыдычнай тэхнікі ў якасці асобнага віду, а паняцце заканадаўчай тэхнікі з'яўляецца відам праватворчай тэхнікі і асобным падвідам тэхнікі юрыдычнай. Прыводзяцца аргументы самастойнасці паняццяў юрыдычнай тэхнікі і юрыдычнай тэхналогіі. Каркасам паняцця юрыдычнай тэхналогіі з'яўляюцца парадак, этапы, стадыі, працэдуры ажыццяўлення юрыдычна значнай дзейнасці і паслядоўнасць у распрацоўцы адмысловых па форме і змесце прававых рашэнняў. Юрыдычная тэхніка разглядаецца праз сістэму юрыдычных інструментаў, з дапамогай якіх праводзіцца падрыхтоўка якасных па форме і змесце прававых актаў і ажыццяўляецца юрыдычная дзейнасць. Абгрунтоўваецца прапанова па распрацоўцы зводнага заканадаўчага акта кадыфікаванага тыпу аб юрыдычнай тэхніцы.

The content of the concepts of legislative and legal technique is specified. It's concluded, that lawmaking technique is included of the concept of legal technique as a separate species and the concept of legislative technique is a kind of lawmaking technique and a separate subspecies of legal technique. The position of independence concepts of legal technique and legal technology is defended. The frame of concepts of legal technology are the order, stages, procedures for the implementation of legally significant activity and consistency in the development of specific form and content of legal decisions. Legal technique is viewed through a system of legal instruments, with the aid of which the preparation of quality in content and form of legal acts and legal activities are performed. The proposal to develop a consolidated legislative act on codification type of legal technique is substantiated.

Ключавыя словы: юрыдычная і заканадаўчая тэхніка; праватворчая тэхніка; юрыдычная тэхналогія; правілы, прыёмы, сродкі, метады юрыдычнай тэхнікі; нарматыўнае замацаванне юрыдычнай тэхнікі; закон аб юрыдычнай тэхніцы.

Keywords: legal and legislative technique; lawmaking technique; legal technology; rules, devices, means, methods of legal technique; normative fixation of legal technique; Law on Legal Technique.

Уводзіны. Далейшае развіццё нацыянальнай прававой сістэмы і распрацоўка базавых кірункаў удасканалення сістэмы заканадаўства Рэспублікі Беларусь немагчымы без усебаковага вывучэння і выкарыстання юрыдычнай тэхнікі, якая ўяўляе «тот редкий феномен, где налицо “сплав” высокой юридической теории и сугубо прикладных практических проблем» [1, с. 5]. У гэтых варунках заслугоўвае асаблівай увагі рашэнне міжведамаснага савета па праблемах дысертацыйных даследаванняў у галіне права ад 5 верасня 2012 г. № 1 [2], у якім (п. 23 дадзенага рашэння) адзначаецца неабходнасць распрацоўкі тэарэтычных і метадалагічных праблем паняцця і складу юрыдычнай тэхнікі. Аднак актуалізацыя агульнатэарэтычнага кірунку навуковых даследаванняў у такой фармулёўцы сведчыць аб тым, што беларуская юрыдычная навука, нягледзячы на наяўнасць шэрагу прац па розных аспектах юрыдычнай тэхнікі [3–7], знаходзіцца на тым этапе даследавання праблем, калі неабходна акрэсліць асноўныя контуры зместу паняцця юрыдычнай тэхнікі з тым, каб яно набыло дакладнасць і адназначнасць, арганічна ўпісалася ў паняццёвы апарат юрыдычнай навукі і адпавядала нашай традыцыі разумення права. Неабходна размежаваць яго з роднаснымі паняццямі заканадаўчай тэхнікі і юрыдычнай тэхналогіі. Важна зразумець, што захаванне і выкананне патрабаванняў юрыдычнай тэхнікі абумоўлівае высокую якасць, стабільнасць і эфектыўнасць прававых актаў, а прапановы практычнага кшталту, якія скіраваны на ўдасканаленне інструментарыю юрыдычнай тэхнікі, павінны мець на ўвазе вынік іх рэалізацыі – якасць прававых рашэнняў у форме прававых актаў.

Ад тэхнікі заканадаўчай да тэхнікі юрыдычнай: асобныя аспекты ўдакладнення зместу паняццяў. У 70-я гг. XX ст. у паняццёвы арсенал айчынай юрыдычнай навукі з лёгкай рукі С. С. Аляксеева быў вернуты тэрмін «юрыдычная тэхніка». З таго часу побач са словаспалучэннем «заканадаўчая тэхніка» трывала ўсталявалася новая словаформа «юрыдычная тэхніка» [8, с. 313]. Яны і зараз актыўна выкарыстоўваюцца ў навуковых працах, аднак працэс размежавання і ўдакладнення зместу гэтых паняццяў зацягнуўся. І нават сёння сярод навукоўцаў адсутнічае паразуменне адносна: а) кола прававых актаў, якія ўключаюцца ў аб'ект юрыдычнай тэхнікі; б) колькасці стадый

дзеяння права і прававых актаў, на якіх і адносна якіх выкарыстоўваецца інструментарый юрыдычнай тэхнікі.

Погляды аўтараў па першым пытанні можна падзяліць на тры групы. Адна група даследчыкаў працягвае традыцыю, якая ўзыходзіць каранямі да вядомай працы Рудольфа Іерынга «Юрыдычная тэхніка» [9] і для якой характэрна фактычнае *атаясамліванне юрыдычнай і заканадаўчай тэхнікі*. Так, А. Б. Венгераў азначае юрыдычную тэхніку праз сукупнасць правіл і прыёмаў, якія адносяцца да падрыхтоўкі, фармулявання і апублікавання законаў [10, с. 493]. Такі ж самы падыход характэрны і для М. І. Абдулаева, які хаця і азначае юрыдычную тэхніку праз сукупнасць правіл, метадаў і сродкаў, якія выкарыстоўваюцца пры выданні і сістэматызацыі нарматыўных прававых актаў, але абмяжоўвае сферу іх ужывання заканатворчым працэсам [11, с. 381] і таму фактычна зводзіць аб'ём паняцця юрыдычнай тэхнікі да тэхнікі заканадаўчай.

Заўважу, што выкарыстанне словаспалучэнняў «юрыдычная тэхніка» і «заканадаўчая тэхніка» ў якасці сінанімічных з'яўляецца для сучаснай прававой навукі нетыповай з'явай, сустракаецца пераважна ў асобных вучэбных дапаможніках як пэўная дактрынальная традыцыя. Адначасова падкрэслію, што ў працах А. Б. Венгерава і М. І. Абдулаева бачна, як дадзеныя аўтары выходзяць за межы літаральнага разумення паняцця заканадаўчай (=юрыдычнай) тэхнікі і вядуць размову аб правілах падрыхтоўкі, інтэрпрэтацыі, апублікавання і сістэматызацыі не толькі законаў, але і нарматыўных прававых актаў увогуле. Аб гэтым жа сведчаць і іх прапановы практычнага характару, якія скіраваны на падрыхтоўку закона аб нарматыўных прававых актах [10, с. 493; 11, с. 382]. У законе менавіта з такой назвай акрамя іншых пытанняў яны прапануюць замацаваць адзіны парадак падрыхтоўкі, разгляду, прыняцця і абнародавання нарматыўных прававых актаў.

Другая група аўтараў пад юрыдычнай тэхнікай разумее сукупнасць прыёмаў, спосабаў, правіл распрацоўкі, афармлення, апублікавання і сістэматызацыі *прававых актаў* і ў залежнасці ад віду прававых актаў падзяляе юрыдычную тэхніку на заканадаўчую (праватворчую), тэхніку сістэматызацыі нарматыўных прававых актаў, тэхніку па ўліку нарматыўных прававых актаў, а таксама правапрямяняльную юрыдычную тэхніку [12, с. 306–307].

Трэцяя група даследчыкаў займае кампрамісную пазіцыю. Так, А. Ф. Вішнеўскі, М. А. Гарбаток і У. А. Кучынскі хаця і азначаюць

юрыдычную тэхніку праз сукупнасць (комплекс) прыёмаў, сродкаў, правіл распрацоўкі, афармлення, апублікавання і сістэматызацыі прававых актаў [13, с. 358], але ў якасці аб'екта юрыдычнай тэхнікі фактычна вылучаюць не ўвесь аб'ём прававых актаў, а менавіта *нарматыўныя прававыя акты*.

Разыходжанне паміж даследчыкамі поглядаў на паняцце юрыдычнай тэхнікі, як было адзначана, назіраецца не толькі па наборы (сістэме) відаў прававых актаў, пры стварэнні якіх выкарыстоўваюцца правілы, прыёмы, сродкі і метады юрыдычнай тэхнікі, але і адносна стадыі дзеяння права і прававых актаў, на якіх яны ўжываюцца.

Тут можна выдзеліць дзве групы аўтараў. Адны з іх вядуць размову аб юрыдычнай тэхніцы на стадыі праватворчасці і адносна адной стадыі дзеяння прававога акта – стадыі распрацоўкі прававых актаў [14, с. 45]. Так, на думку А. Б. Венгерава, юрыдычная тэхніка ахоплівае пытанні падрыхтоўкі і пабудовы актаў, уключае азначэнне тэрмінаў, выкарыстанне фармуліровак, ацэнку акта з пазіцый выражэння сацыяльнага заказу, а таксама патрабаванні аб адсутнасці прабелаў, унутраных і знешніх супярэчнасцей і г. д. [10, с. 493]. Аналагічнай пазіцыі прытрымліваецца і А. С. Пігалкін. У прыватнасці, ён піша аб тым, што пад заканадаўчай тэхнікай «...понижается система правил и приемов подготовки наиболее совершенных по форме и структуре проектов нормативных актов, обеспечивающих максимально полное и точное соответствие формы нормативных предписаний их содержанию, доступность, простоту и обозримость нормативного материала, исчерпывающий охват регулируемых вопросов» [15, с. 348]. Трэба, аднак, падкрэсліць, што такі падыход да азначэння аб'ёму паняцця юрыдычнай (=заканадаўчай) тэхнікі быў пашыраны ў 60–70-х гг. XX ст. і ў сучаснай юрыдычнай літаратуры, за рэдкім выключэннем, практычна не сустракаецца.

Другія навукоўцы не абмяжоўваюць аб'ём паняцця юрыдычнай тэхнікі працэсамі праватворчасці, стадыяй стварэння прававога акта і ўключаюць у яго змест правілы, прыёмы і сродкі, якія выкарыстоўваюцца таксама на іншых стадыях дзеяння права і прававых актаў. «Юридическая техника, – пішуць В. В. Лазараў і С. В. Ліпень, – это совокупность правил разработки, оформления, публикации и систематизации нормативных правовых актов» [16, с. 363]. Сярод правіл юрыдычнай тэхнікі гэтыя аўтары разглядаюць правілы знешняга выкладання норм права, правілы пабудовы, афармлення і апублікавання нарматыўных прававых актаў. М. І. Абдулаеў

таксама лічыць, што юрыдычная тэхніка выкарыстоўваецца на ўсіх стадыях жыццядзейнасці закона [11, с. 382] – у працэсе распрацоўкі першапачатковага варыянта законапраекта, у ходзе яго абмеркавання і разгляду, афармлення і прыняцця закона, у працэсе яго тлумачэння і рэалізацыі і ўключае правілы, якія тычацца мовы законаў, юрыдычныя канструкцыі і фікцыі, заканадаўчыя агаворкі, адсылкі і заўвагі, прававыя дэфініцыі і паняцці юрыдычнай тэрміналогіі.

Як бачна, пазіцыі даследчыкаў на аб'ём паняцця юрыдычнай тэхнікі і ў гэтым ракурсе разыходзяцца. Абумоўлена гэта, хутчэй за ўсё, розніцай у метадалагічных поглядах аўтараў на паняцці дзеяння права і прававога рэгулявання і, адпаведна, на колькасць стадыяў прававога рэгулявання і цыкла дзеяння прававога акта.

Нягледзячы на розніцу ў акрэсленых вышэй падыходах да азначэння зместу паняцця юрыдычнай тэхнікі, паміж аўтарамі маецца адзінства ў тым, што ў якасці асноўнага, калі не адзінага, аб'екта юрыдычнай тэхнікі, яны вылучаюць прававыя акты. І такім чынам мы можам зрабіць выснову, што развіццё паняцця юрыдычнай тэхнікі праходзіла шляхам уключэння ў яго аб'ём новых відаў прававых актаў, а таксама праз распаўсюджванне правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў юрыдычнай тэхнікі на новыя стадыі дзеяння права і ўсіх відаў прававых актаў. Паняцце заканадаўчай тэхнікі ў гэтых варунках таксама не засталася нязменным. Яно набыло большую дакладнасць, ім сталі абазначаць тую частку юрыдычнага інструментарыю, якая выкарыстоўваецца пры падрыхтоўцы, апублікаванні, інтэрпрэтацыі і сістэматызацыі законаў (=заканадаўчых актаў). Разам з тым для абазначэння правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў, якія выкарыстоўваюцца пры падрыхтоўцы, апублікаванні, тлумачэнні і сістэматызацыі нарматыўных прававых актаў, была вынайздзена новая словаформа «праватворчая тэхніка», і, такім чынам, стала зразумела, што паняцце праватворчай тэхнікі ўваходзіць у склад паняцця юрыдычнай тэхнікі ў якасці асобнага віду юрыдычнай тэхнікі, а паняцце заканадаўчай тэхнікі з'яўляецца асобным падвідам юрыдычнай тэхнікі і самастойным відам праватворчай тэхнікі.

Юрыдычная тэхніка ці юрыдычная тэхналогія? Сітуацыя з вывучэннем юрыдычнай тэхнікі карэнным чынам памянлася на мяжы XX і XXI стст., калі ў якасці аб'екта юрыдычнай тэхнікі сталі вызначаць не толькі прававыя акты, але і прафесіянальную юрыдычную дзейнасць, калі адбылося пашырэнне паняцця юрыдычнай тэхнікі практычна на ўсе фармальна-структурныя аспекты дзеячага

права і нават тэорыі права. Натуральна, калі ў якасці аб’екта даследавання вызначаюцца разнародныя з’явы, адбываецца парушэнне асноватворчых метадалагічных прынцыпаў пазнання, што ў сваю чаргу прыводзіць да непераадольных супярэчнасцей унутры паняцця. Вельмі хутка стала зразумела, што адыход ад правяраных метадалагічных прынцыпаў і метадаў даследавання прывёў «не к построению теоретического понятия юридической техники, сколько к введению некой “рамочной” категории философского порядка для обозначения всего “технического” в праве и юриспруденции» [17, с. 7].

У гэтых умовах сярод расійскіх аўтараў пашырыўся погляд, згодна з якім варта было б адмовіцца ад словаспалучэння *юрыдычная тэхніка* і замяніць яго сучаснай, больш адэкватнай словаформай *юрыдычная тэхналогія*. Найбольш ёмка дадзеную пазіцыю сфармуляваў прафесар У. М. Баранаў, які катэгарычна зазначыў: «У меня сложилось убеждение, что термин “юридическая техника” не точен, глубоко противоречив и применяется лишь в силу правовой традиции. <...> Все то, что ныне в правовой науке и практике принято обозначать понятием “юридическая техника”, правильнее называть “юридическая технология”» [18, с. 11–12].

Адданым прыхільнікам і паслядоўным распрацоўшчыкам паняцця юрыдычнай тэхналогіі з’яўляецца прафесар У. М. Карташоў. У шматлікіх працах ён імкнецца даць усебаковае абгрунтаванне ясна новай катэгорыі юрыдычнай навукі пад назвай «юрыдычная тэхналогія», у складзе якой знаходзіцца месца і «юрыдычнай тэхніцы». «Если рассматривать юридическую практику как духовно-материальное производство, то ее ядро (основу), – піша У. М. Карташоў, – составляет, естественно, технология, а юридическая техника представляет собой важнейший компонент последней» [19, с. 17]. Як выглядаюць пры такім падыходзе суадносіны паміж паняццямі «юрыдычная тэхналогія» і «юрыдычная тэхніка»? У. М. Карташоў лічыць, што юрыдычная тэхніка – гэта *інструментальная частка* юрыдычнай тэхналогіі, у склад якой уваходзяць сродкі, якія ўжываюцца суб’ектамі і ўдзельнікамі юрыдычнай дзейнасці. У іх склад У. М. Карташоў уключае: *агульнасацыяльныя сродкі* (напрыклад, мову, разнастайныя сацыяльныя нормы і г. д.); *тэхнічныя сродкі* (напрыклад, разнастайныя пошукавыя і аналітычныя прыборы, апараты, машыны, матэрыялы); *спецыяльна-юрыдычныя сродкі* (напрыклад, юрыдычныя паняцці, тэрміны, навуковыя катэгорыі і законы, прынцыпы, дэфініцыі, прэзумпцыі, фікцыі, канструкцыі, сімвалы і г. д.) [19, с. 18].

Супрацьлеглую пазіцыю адносна суадносін паміж паняццямі юрыдычнай тэхнікі і юрыдычнай тэхналогіі займае Т. В. Кашаніна, якая лічыць паняцце юрыдычнай тэхнікі больш шырокім па змесце і ў яе склад уключае юрыдычную тэхналогію. У самым агульным плане яна азначае юрыдычную тэхніку праз «совокупность инструментов ведения юридической работы» [20, с. 81], у склад якіх уваходзяць сродкі, прыёмы, спосабы і метады юрыдычнай тэхнікі.

У разуменні Т. В. Кашанінай юрыдычная тэхніка падзяляецца на *ўласна юрыдычную тэхніку і юрыдычную тэхналогію*. Прычым уласна юрыдычная тэхніка – гэта сродкі юрыдычнай тэхнікі, якія маюць *матэрыяльнае ўвасабленне і* выкарыстоўваюцца для вядзення юрыдычнай работы, напрыклад – тэксты законаў, якія неабходна ўдасканаліць, апублікаваць, сістэматызаваць; часопісы, газеты, дзе публікуюцца нарматыўныя прававыя акты, сродкі тэхнікі, якія выкарыстоўваюцца для іх раздрукоўкі; картачкі, уклеікі, часопісы, кнігі, сшыткі, калі размова ідзе аб сістэматызацыі нарматыўных актаў; камп’ютары, якія выкарыстоўваюцца ў працэсе напісання судовага рашэння ці другіх юрыдычных дакументаў; фотаапараты і г. д. Усе астатнія інструменты ажыццяўлення юрыдычнай работы – прыёмы, спосабы і метады юрыдычнай тэхнікі – складаюць змест другой часткі паняцця юрыдычнай тэхнікі – юрыдычнай тэхналогіі. *Юрыдычная тэхналогія ў* адрозненне ад юрыдычнай тэхнікі ў разуменні Т. В. Кашанінай *мае нематэрыяльны характар* – гэта веды, уменні, майстэрства, вопыт і г. д., з дапамогай якіх ажыццяўляецца юрыдычная праца¹. Такім чынам, юрыдычная тэхналогія, на думку Т. В. Кашанінай, не мае «статусу» самастойнага паняцця, а ўваходзіць у склад юрыдычнай тэхнікі, прычым па сваёй удзельнай вазе менавіта гэта частка юрыдычнай тэхнікі яўна пераважае ўласна юрыдычную тэхніку.

Час засведчыў, што паняцце юрыдычнай тэхнікі трывала ўвайшло ў лексікон даследчыкаў, займае сваю нішу ў паняццёвым апарате юрыдычнай навукі, мае адметны змест, і таму не зусім зразумела, якім чынам значна больш шырокае ці, наадварот, больш вузкае па змесце

---

¹ Заўважу, што правілы і патрабаванні да ажыццяўлення юрыдычна значнай дзейнасці прапаноўваў уклад юрыдычнай тэхнікі ў 1950-я гг. адзін з класікаў айчынных тэорыі юрыдычнай тэхнікі І. Л. Браудэ, які лічыў, што юрыдычная тэхніка павінна ахопліваць правілы аб характары, структуры і мове нарматыўных актаў, *правілы тлумачэння прававых норм, тэхніку іх прымянення судовымі і адміністрацыйнымі органамі* (выдзелена мною. – М. С.), структуру і форму судовых рашэнняў (прыговораў) і адміністрацыйных актаў [21, с. 81].

(у залежності ад падыходаў) паняцце юрыдычнай тэхналогіі можа «заныць месца» юрыдычнай тэхнікі. Больш таго, у сістэме юрыдычных ведаў даўно сфарміраваўся самастойны кірунак навуковых даследаванняў праблем юрыдычнай тэхнікі, практычна завершаным можна лічыць працэс стварэння самастойнай вучэбнай дысцыпліны з адпаведнай назвай. Уяўляецца, што ў сучасных умовах размова можа ісці аб удакладненні зместу паняцця юрыдычнай тэхнікі і развіцці паняцця юрыдычнай тэхналогіі. Варта пагадзіцца з думкай А. М. Міронава аб тым, што «современная ситуация в области разработки проблем юридической технологии свидетельствует о ее *формирующемся характере* (выдзелена мною. – М. С.) <...> Однако пока еще сложно говорить о едином подходе к пониманию юридической технологии, выделении ей самостоятельного места в категориальном аппарате теории права» [22, с. 64–65].

Патрэбен час, каб паняцце юрыдычнай тэхналогіі было напоўнена адметным зместам. Пасля гэтага можна будзе вызначыць яго месца ў сістэме роднасных паняццяў юрыдычнай навукі, усталяваць з імі дакладныя прадметныя і функцыянальныя сувязі і найперш правесці размежаванне з паняццем юрыдычнай тэхнікі. Метадалагічна правільнай з’яўляецца думка М. А. Уласенкі (Н. А. Власенко) аб тым, што ў паняцці юрыдычнай тэхналогіі варта сканцэнтраваць увагу на *працэдурных і працэсуальных аспектах*, на выдзяленні стадый, этапаў і паслядоўнасці ажыццяўлення юрыдычна значнай дзейнасці [23, с. 8–9]. І, дададзім, на выдзяленні этапаў, стадый і паслядоўнасці пры распрацоўцы праектаў і стварэнні адмысловых па форме і змесце прававых актаў. У гэтых варунках у паняцці юрыдычнай тэхнікі цэнтр увагі неабходна перанесці на *інструментальныя аспекты* паняцця, г. зн. сканцэнтраваць даследаванне вакол правіл, прыёмаў, спосабаў і метадаў ажыццяўлення юрыдычна значнай дзейнасці, а таксама распрацоўкі і стварэння адмысловых па форме і змесце прававых актаў.

Важным крокам на шляху ўдакладнення зместу паняццяў юрыдычнай тэхнікі і асабліва юрыдычнай тэхналогіі стала б разуменне таго, што тэарэтычнае паняцце дзейнасці знаходзіцца па-за межамі гэтых паняццяў, хаця без асэнсавання юрыдычна значнай дзейнасці і ўвогуле дзейнасці ў сферы права нельга распрацаваць ні паняцце юрыдычнай тэхнікі, ні паняцце юрыдычнай тэхналогіі. Не будзем спрачацца з тым, што «юридическая деятельность вряд ли может существовать вне технологических принципов и правил. <...> Юридическая деятельность и юридическая технология соотносятся

между собой как форма и содержание» [24, с. 40–41]. Але юрыдычная тэхналогія – гэта ўсё ж *сістэма патрабаванняў* да працэдуры, працэсаў і механізмаў ажыццяўлення юрыдычна значнай дзейнасці, а юрыдычная тэхніка – гэта сістэма правіл, сродкаў, прыёмаў і метадаў ажыццяўлення юрыдычна значных дзеянняў і стварэння прававых актаў. Юрыдычная дзейнасць і юрыдычна значныя дзеянні могуць ажыццяўляцца ў адпаведнасці з патрабаваннямі юрыдычнай тэхналогіі і выкарыстаннем інструментарыю юрыдычнай тэхнікі, і тады мы будзем мець адны вынікі. Калі ж патрабаванні юрыдычнай тэхналогіі не выконваюцца і парушаюцца, а інструментарый юрыдычнай тэхнікі не выкарыстоўваецца, то і якасць, і вынікі юрыдычнай дзейнасці будуць адмоўнымі.

Такім чынам, на пастаўленае пытанне можна даць наступны адказ. Паняцці юрыдычнай тэхнікі і юрыдычнай тэхналогіі не адмяняюць і не замяняюць адно другое, яны адлюстроўваюць *працэдурна-працэсуальныя і інструментальныя* патрабаванні да юрыдычна значнай дзейнасці і юрыдычна значных дзеянняў, у выніку якіх ствараюцца адмысловыя па змесце і форме прававыя акты. З цягам часу гэтыя паняцці будуць удакладнены, напоўняцца адметным зместам і кожнае з іх атрымае «законнае» месца ў паняццёвым арсенале юрыдычнай навукі.

Падыходы да азначэння паняцця юрыдычнай тэхнікі.

Юрыдычная тэхніка разглядаецца сёння ў розных ракурсах, кожны з якіх дае магчымасць высветліць у змесце гэтага паняцця новыя грані. Але аналіз існуючых трактовак і азначэнняў паняцця юрыдычнай тэхнікі сведчыць і аб тым, што ёсць такія моманты паняцця, якія не выклікаюць прэрэчанняў з боку абсалютнай большасці даследчыкаў. Так, практычна ніхто з навукоўцаў не адмаўляецца ад разгляду юрыдычнай тэхнікі ў якасці асобнага інструментарыю, г. зн. сістэмы (сукупнасці ці комплексу) правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў, якія выкарыстоўваюцца ў сферы дзеяння права. Абсалютная большасць навукоўцаў лічыць, што ў склад інструментаў юрыдычнай тэхнікі ўключаюцца як універсальныя сродкі, правілы, прыёмы і метады, якія выкарыстоўваюцца ва ўсіх прававых сістэмах, так і «вузканачыя-нальны» інструментарый, але ўсе сродкі, правілы, прыёмы і метады служаць справе стварэння і ўдасканалення зместу і формы права. Пералік аспектаў паняцця юрыдычнай тэхнікі, вакол якіх не існуе рознагалосіцы, можа быць падоўжаны.

Разам з тым пазіцыі даследчыкаў адрозніваюцца па наборы інструментаў юрыдычнай тэхнікі і галоўнае – па сферы іх прымя-

нення. Менавіта гэтыя аспекты і ляжаць у падмурку двух найбольш пашыраных падыходаў да азначэння паняцця юрыдычнай тэхнікі – вузкага (традыцыйнага) і шырокага (інавацыйнага).

Для вузкага падыходу характэрна разглядаць юрыдычную тэхніку ў шчыльнай сувязі з паняццем юрыдычнага дакумента. Юрыдычная тэхніка азначаецца пры гэтым праз сукупнасць (сістэму) правіл, прыёмаў, спецыфічных сродкаў і метадаў падрыхтоўкі, афармлення, публікацыі і сістэматызацыі не толькі нарматыўных прававых актаў, але і іншых відаў прававых актаў. Так, прафесар В. М. Бібіла звяртае ўвагу на тое, што паняцце юрыдычнай тэхнікі не павінна быць размытым, яго нельга падмяняць падобнымі паняццямі, і слухна падкрэслівае, што толькі тэкст прававога акта можа быць прадметам юрыдычнай тэхнікі. Юрыдычная тэхніка, на думку В. М. Бібілы, «носіць прыкладной характар і выражаецца ў савакупнасці правіл прыёмаў, спосабоў разробкі і аформлення агульных і індывідуальных актаў як юрыдычных дакументаў» [6, с. 8]. Падобнае азначэнне юрыдычнай тэхнікі і ў прафесара Л. А. Марозавай, якая падкрэслівае скіраванасць юрыдычнай тэхнікі на стварэнне дасканалых па форме і змесце прававых актаў і прапануе разумець пад юрыдычнай тэхнікай «савакупнасць правіл, прыёмаў, спецыфічных сродкаў падрыхтоўкі, аформлення, публікацыі і сістэматызацыі нарматывных прававых актаў і іншых юрыдычных дакументаў» [25, с. 339].

Для шырокага падыходу характэрна разглядаць юрыдычную тэхніку ў якасці сістэмы правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў, якія выкарыстоўваюцца як пры распрацоўцы прававых актаў, так і пры ажыццяўленні самых розных відаў юрыдычнай дзейнасці. Такі падыход быў абгрунтаваны ў доктарскай дысертацыі М. Л. Давыдавай, якая лічыць, што юрыдычная тэхніка – «это система профессиональных юридических правил и средств, используемых при составлении правовых актов и осуществлении *иной юридической деятельности* (выдзелена мною. – М. С.) в сферах правотворчества, правовой интерпретации, властной и невластной реализации права, обеспечивающих совершенство его формы и содержания» [26, с. 7].

Прыхільнікам шырокага падыходу да азначэння юрыдычнай тэхнікі з'яўляецца прафесар С. В. Паленіна, якая звярнула ўвагу на вельмі важны аспект юрыдычнай тэхнікі, а менавіта на яе сацыяльнае прызначэнне, і справядліва падкрэсліла, што інструментарый юрыдычнай тэхнікі скіраваны на стварэнне якасных і эфектыўных нарматыўных прававых актаў. А гэта магчыма пры тых умовах, калі

прававыя акты правільна, рэальна і дакладна рэгулююць грамадскія адносіны, адпавядаюць мэтам, якія былі пастаўлены пры іх выданні, а таксама правільна і дакладна адлюстроўваюць сацыяльныя інтарэсы і патрэбы як грамадзян, так і дзяржавы. У гэтых варунках аўтар разглядае «юридическую технику как разработанную наукой, прежде всего юридической наукой, совокупность способов и приемов, при помощи которых обеспечивается прямая и обратная связь между гражданами, социальными слоями населения, гражданским обществом в целом, с одной стороны, и государством в лице его правотворческих и правоприменительных органов, с другой стороны» [27, с. 7]. Бачна, што пры такім падыходзе паняцце юрыдычнай тэхнікі набліжаецца да паняцця прававой палітыкі. Але ўсё ж паміж паняццямі юрыдычнай тэхнікі і прававой палітыкі застаецца досыць дакладная мяжа. Прававая палітыка ўплывае на фарміраванне прававой сістэмы грамадства і сістэмы заканадаўства звонку, яна вызначае стратэгічныя кірункі іх развіцця, а юрыдычная тэхніка дазваляе ўдасканальваць і падтрымліваць у працоўным стане прававую сістэму і сістэму заканадаўства знутры.

Безумоўна, час пакажа, які з падыходаў будзе запатрабаваны юрыдычнай практыкай. Але, як уяўляецца, асобныя разыходжанні паміж вузкім і шырокім падыходамі да азначэння паняцця юрыдычнай тэхнікі можна зблізіць найперш праз удакладненне юрыдычнага інструментарыю, які выкарыстоўваецца пры стварэнні прававых актаў. Так, пры дэтальным аналізе навуковай і вучэбнай юрыдычнай літаратуры па праблемах юрыдычнай тэхнікі бачна, што аўтары часта выкарыстоўваюць розныя тэрміны для абазначэння аднолькавых інструментаў юрыдычнай тэхнікі. У гэтых варунках уважлівы падыход даследчыкаў да азначэння інструментаў паняцця юрыдычнай тэхнікі, а таксама паважлівыя адносіны паміж аўтарамі ў стане пераадолець значную частку рознагалоссяў.

Але больш грунтоўны падыход да збліжэння вузкага і шырокага падыходаў бачыцца ў іншым. Справа ў тым, што *фактычна* пры вузкім падыходзе да азначэння паняцця юрыдычнай тэхнікі мы вымушаны ўключаць у яе склад сродкі, спосабы, прыёмы і метады ажыццяўлення юрыдычнай дзейнасці, якая *наўпрост* звязана з падрыхтоўкай, выданнем, апублікаваннем, інтэрпрэтацыяй, сістэматызацыяй, дзеяннем і прымяненнем прававых актаў. У азначэннях паняцця юрыдычнай тэхнікі аб гэтых інструментах юрыдычнай тэхнікі, як правіла, не ўзгадваецца, але зразумела, што без захавання такіх патрабаванняў нельга стварыць якасныя і эфектыўныя прававыя акты.

Дадатным момантам шырокага падыходу да паняцця юрыдычнай тэхнікі з'яўляецца якраз уключэнне ў яго склад сродкаў, спосабаў, прыёмаў і метадаў ажыццяўлення юрыдычнай дзейнасці ў сферы стварэння, інтэрпрэтацыі, сістэматызацыі, рэалізацыі і прымянення права. Але разам з тым пры шырокім падыходзе да паняцця юрыдычнай тэхнікі аб'ём юрыдычнай дзейнасці, адносна якой выкарыстоўваецца інструментарый юрыдычнай тэхнікі ў сферы праватворчасці, прававой інтэрпрэтацыі, уладнай і няўладнай рэалізацыі права і праз якую забяспечваецца дасканаласць формы і зместу права, *застаецца размытым*. І таму ў далейшым патрэбна будзе больш дакладна вызначацца з гэтым пытаннем і, магчыма, абмежаваць аб'ём «*иной юридической деятельности*» шляхам яе прывязкі да ствараемых у выніку юрыдычнай дзейнасці прававых актаў.

Такім чынам, маецца дастаткова падстаў, каб інструментарый юрыдычнай тэхнікі падзяліць на дзве групы: а) правілы, спосабы, прыёмы і метады, якія забяспечваюць дасканаласць зместу і формы ўсіх відаў прававых актаў; б) правілы, спосабы, прыёмы і метады, якія вылучаюцца да ажыццяўлення дзеянняў у сферы праватворчасці, інтэрпрэтацыі, сістэматызацыі, рэалізацыі і прымяненні права і праз якія забяспечваецца стварэнне якасных і эфектыўных прававых актаў. Можна падумаць адносна таго, каб у склад юрыдычнай тэхнікі ўключыць патрабаванні, якія вылучаюцца адначасова як да прававых актаў, так і да тых дзеянняў, у выніку якіх ствараюцца прававыя акты, але пры гэтым захоўваюць сваю спецыфіку. Размова ідзе, напрыклад, аб патрабаванні аптымальнасці як адносна зместу і формы прававога акта, так і адносна дзеянняў кампетэнтных суб'ектаў, якое працінае і аб'ядноўвае ў адзінае цэлае дзве выдзеленыя групы інструментаў юрыдычнай тэхнікі.

Праблемы нарматыўнага прававога замацавання юрыдычнай тэхнікі. Колькі б мы ні ўдакладнялі змест паняццяў юрыдычнай і заканадаўчай тэхнікі, юрыдычнай тэхналогіі і ні вызначалі, з якіх частак яны складаюцца, якія правілы, сродкі, прыёмы і метады неабходна выкарыстоўваць, каб стварыць дасканалы і адмысловы прававы дакумент – нарматыўны прававы ці індывідуальны прававы акт, – і якія патрабаванні павінны быць захаваны пры ажыццяўленні юрыдычна значных дзеянняў і юрыдычна значнай дзейнасці ўвогуле, заўсёды ўзнікае пытанне аб *абавязковасці* гэтых патрабаванняў, правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў. Зразумела, што існуе па меншай меры дзве групы інструментаў юрыдычнай тэхнікі – правілы, сродкі,

прыёмы і метады, якія знайшлі сваё замацаванне ў дзеючым пазітыўным праве, і правілы, сродкі, прыёмы і метады, якія не замацаваны ў дзеючым праве і таму не маюць агульнаабавязковага значэння.

У прынцыповым плане мы пагаджаемся з прафесарам А. Б. Венгравым у тым, што юрыдычная тэхніка, па сутнасці, – гэта «деловые обыкновения, сложившиеся в разных странах в ходе правотворческих процессов. Они могут быть закреплены в специальном нормативном акте, но могут действовать и на основе сложившихся обычаев. Конечно, это не самый лучший способ “делать” законы» [10, с. 493]. Удакладнім аднак, што інструменты юрыдычнай тэхнікі маюць рознае паходжанне. Адны з іх сапраўды складаліся паступова падчас праватворчай і правапрымняльнай дзейнасці ў асобных краінах і сталі звычайнымі нормаў, іншыя былі запазычаны звонку праз узаемадзеянне прававых сістэм. Значная частка інструментаў юрыдычнай тэхнікі была распрацавана юрыдычнай навукай. Частка інструментаў юрыдычнай тэхнікі ўжывалася раней у розных гістарычных крыніцах і выкарыстоўваецца зараз у існуючых прававых сістэмах. Але існуюць і такія правілы, сродкі, прыёмы і метады, якія маюць «вузка нацыянальны» характар і прыдатны для ажыццяўлення праватворчай і правапрымняльнай дзейнасці ў межах канкрэтнай нацыянальнай прававой сістэмы.

Вышэй адзначалася, што асобныя аўтары прапануюць прыняць спецыяльны закон аб нарматыўных прававых актах, у якім можна было б замацаваць правілы праватворчай тэхнікі, у тым ліку – як і хто павінен рыхтаваць законы, якія грамадскія адносіны павінны быць урэгуляваны законам, а якія падзаконнымі актамі і г. д. На мой погляд, практыка нарматыўнага прававога рэгулявання праватворчай дзейнасці і замацавання інструментарыю юрыдычнай тэхнікі пайшла іншым шляхам, для якога характэрна асобная рэгламентацыя праватворчай дзейнасці і замацавання юрыдычнай тэхнікі. Прынамсі, у законе Рэспублікі Беларусь аб нарматыўных прававых актах знайшлі сваё замацаванне толькі асобныя патрабаванні праватворчай тэхнікі, а большая частка яго зместу прысвечана іншым пытанням праватворчай дзейнасці. У той жа час асобная група правіл юрыдычнай тэхнікі знайшла сваё адлюстраванне ў дэкрэтах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, якія былі прысвечаны парадку афіцыйнага апублікавання нарматыўных прававых актаў. Шырокі пералік правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў юрыдычнай тэхнікі знаходзіцца ў рэгламентах палат Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, статутных заканадаўчых і другіх нарматыўных прававых актах.

Значная частка правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў праватворчай тэхнікі была выкладзена ва Указе Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, якім былі зацверджаны Правілы падрыхтоўкі праектаў нарматыўных прававых актаў [28]. З прыняццем дадзенага ўказа адбылася *генералізацыя* ў прававым рэгуляванні інструментарно праватворчай тэхнікі. Большая частка патрабаванняў да падрыхтоўкі праектаў нарматыўных прававых актаў, якія раней утрымліваліся ў метадычных рэкамендацыях, знайшлі сваё замацаванне ў заканадаўчым акце. З другога боку, указам былі замацаваны правілы, якія раней выкарыстоўвалі ў звычайным парадку. На маю думку, дадзены заканадаўчы акт можна разглядаць у якасці правобраза будучага зводнага заканадаўчага акта кадыфікаванага тыпу аб юрыдычнай тэхніцы.

Разам з тым ацэньваючы паўнату і ўзровень нарматыўнага замацавання юрыдычнага інструментарыю, пакуль што можна гаварыць аб яго фрагментарнасці, што не спрыяе паляпшэнню планавых пачаткаў у праватворчай дзейнасці, не садзейнічае павышэнню якасці і эфектыўнасці асобных прававых актаў. Так, нельга, напрыклад, не пагадзіцца з тым палажэннем рэкамендацый па тэарэтыка-метадалагічных асновах удасканалення прававой сістэмы Рэспублікі Беларусь [29, с. 6], у якім сцвярджаецца, што замацаванне ў заканадаўчым акце адзіных тэхніка-юрыдычных патрабаванняў да афармлення ўсіх відаў нарматыўных прававых актаў садзейнічала павышэнню ўзроўню прававой культуры. Узнікаюць пытанні адносна іншага палажэння азначаных рэкамендацый, у якім сцвярджаецца, што на сучасным этапе развіцця заканадаўства Рэспублікі Беларусь адной з найбольш актуальных задач у нарматворчай дзейнасці з'яўляецца «оптимизация нормотворческой деятельности путем максимального упрощения требований к подготовке проектов правовых актов» [29, с. 8]. Па-першае, невядома, аб якой аптымізацыі ідзе размова – аптымізацыі прававых актаў ці аптымізацыі дзейнасці, у выніку якіх яны ствараюцца. Па-другое, гісторыя развіцця заканадаўства сведчыць аб тым, што спрашчэнне патрабаванняў да падрыхтоўкі праектаў прававых актаў, як правіла, не ідзе на карысць якасці праватворчай дзейнасці і яе вынікаў. У гэтых варунках рэалізацыя адзначанай прапановы наўрад ці будзе садзейнічаць выпраўленню адмоўных тэндэнцый у развіцці заканадаўства, якія адзначаюцца ў рэкамендацыях, у прыватнасці – нестабільнасці зместу кодэксаў і іншых законаў, наяўнасці ў сістэме заканадаўства значнай часткі дубліруючых актаў, рэгламентацыі на ўзроўні законаў малазначных пытанняў, неадназначнасці прадпісанняў асобных

нарматыўных прававых актаў і г. д. Выпраўленню гэтых тэндэнцый маглі б, як уяўляецца, садзейнічаць прапановы іншага характару – аб узмацненні патрабаванняў да падрыхтоўкі праектаў усіх відаў нарматыўных актаў.

Зразумела, што праца па нарматыўным замацаванні юрыдычнага інструментарыю будзе працягвацца, а яе канчатковай мэтай павінна быць прыняцце зводнага нарматыўнага прававога акта на ўзроўні закона (ці кодэкса) аб юрыдычнай тэхніцы. Такая прапанова была выказана мною ў 2001 г. пры падрыхтоўцы канцэпцыі ўдасканалення заканадаўства Рэспублікі Беларусь [30, с. 73]. Патрэбна разумець, што гэты працэс доўгі і неабходна нарматыўнае прававое замацаванне: а) патрабаванняў, правіл, сродкаў, прыёмаў, якія тычацца зместу і формы прававых актаў розных узроўняў і розных відаў; б) патрабаванняў, правіл, сродкаў і прыёмаў ажыццяўлення юрыдычна значных дзеянняў у сферы праватворчасці, інтэрпрэтацыі, рэалізацыі, прымянення і сістэматызацыі права. Прычым можна гаварыць аб розных узроўнях нарматыўнага прававога замацавання інструментаў юрыдычнай тэхнікі – на агульнадзяржаўным і на ўзроўні мясцовых органаў кіравання і самакіравання, у актах дзеючага пазітыўнага права і ў метадычных рэкамендацыях. Адсутнасць сістэмнасці ў праватворчай дзейнасці і паўнаты нарматыўнага прававога замацавання юрыдычнай тэхнікі прыводзяць да крыўдных памылак пры развіцці заканадаўства.

Заклучэнне. Паняцце юрыдычнай тэхнікі развівалася, па-першае, шляхам уключэння ў яго аб’ём новых відаў прававых актаў, па-другое, праз распаўсюджванне правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў юрыдычнай тэхнікі на новыя стадыі дзеяння права і прававых актаў. Для абазначэння правіл, прыёмаў, сродкаў і метадаў, якія выкарыстоўваюцца пры падрыхтоўцы, апублікаванні, тлумачэнні і сістэматызацыі нарматыўных прававых актаў, было сфармулявана новае паняцце «праватворчая тэхніка». Адначасова ўдакладнялася словаформа «заканадаўчая тэхніка». Яна стала абазначаць тую частку юрыдычнага інструментарыю, якая выкарыстоўваецца пры падрыхтоўцы, апублікаванні, інтэрпрэтацыі і сістэматызацыі законаў ва ўласным сэнсе слова.

Паняцці «юрыдычная тэхніка» і «юрыдычная тэхналогія» не адмяняюць і не замяняюць адно другое, яны абазначаюць розныя зрэзы, бакі і аспекты патрабаванняў да юрыдычна значнай дзейнасці і дзейнасці па стварэнні прававых актаў. Сэрцавіна паняцця «юрыдычная тэхналогія» – патрабаванні працэдурнага і працэсуальнага

характару, г. зн. патрабаванні да захавання паслядоўнасці этапаў, стадый пры ажыццяўленні юрыдычна значнай дзейнасці, а таксама пры распрацоўцы праектаў і стварэнні адмысловых па форме і змесце прававых актаў, а ў паняцці «юрыдычная тэхніка» цэнтр увагі пераносіцца на інструментальныя аспекты, г. зн. на правілы, прыёмы, спосабы і метады ажыццяўлення юрыдычна значнай дзейнасці, а таксама на правілы, прыёмы, спосабы і метады распрацоўкі і стварэння адмысловых па форме і змесце прававых актаў. Паняцце юрыдычнай тэхнікі можа быць азначана праз сістэму патрабаванняў – правіл, сродкаў, прыёмаў і метадаў, якія вылучаюцца да стварэння якасных па форме і змесце прававых рашэнняў (актаў) і да юрыдычна значных дзеянняў, якія ажыццяўляюцца пры стварэнні тэкстаў прававых актаў.

Канчатковай мэтай працы па нарматыўным замацаванні юрыдычнага інструментарыю павінна быць прыняцце зводнага нарматыўнага прававога акта ў форме закона ці кодэкса аб юрыдычнай тэхніцы, які б узначаліў адпаведную структурную частку дзеючага заканадаўства. Хутчэй за ўсё, гэты працэс будзе праходзіць шляхам паступовага нарматыўнага прававога замацавання інструментарыю юрыдычнай тэхнікі на розных узроўнях праватворчай дзейнасці і ў дакументах рознай юрыдычнай значнасці – на агульнадзяржаўным узроўні і ў актах органаў мясцовага кіравання і самакіравання, у дзеючым пазітыўным праве і ў метадычных рэкамендацыях. Кодэкс (ці закон) аб юрыдычнай тэхніцы будзе дзейнічаць адначасова з кодэксам (законам) аб крыніцах права, а ў адзінстве яны ў стане забяспечыць сістэмнасць праватворчай дзейнасці, якасць прававых рашэнняў, паўнату нарматыўнага рэгулявання грамадскіх адносін у сферы стварэння, дзеяння і прымянення права, акажуць істотны ўплыў на развіццё заканадаўства Рэспублікі Беларусь і яе прававой сістэмы.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Баранов В. М.* Эссе главного редактора // Юридическая техника. – 2007. – № 1. – С. 5–6.
2. Перечень актуальных направлений диссертационных исследований в области права на 2012–2016 годы: решение межведомственного совета по проблемам диссертационных исследований в области права от 5 сент. 2012 г. // Нац. центр законодательства Респ. Беларусь [Электронный ресурс]. – 2014. – URL : http://center.gov.by/aspir_4.html. – Дата обращения : 07.05.2014.
3. *Сильченко Н. В.* Закон: проблемы этимологии, социологии и логики. – Минск : Навука і тэхніка, 1993.
4. *Вишиневский А. Ф., Дмитрук В. Н.* Теория и практика подготовки проекта нормативного правового акта. – Минск : Дикта, 2004.

5. Ковкель Н. Ф. Логика и язык закона. – Минск : Право и экономика, 2009.
6. Библио В. Н. Понятие юридической техники // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Сер. 4. Правазнаўства. – 2011. – № 4. – С. 3–9.
7. Егоров А. В. Правоприменительная техника в сравнительно-правовых исследованиях // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – Сер. 4. Правазнаўства. – 2013. – № 2. – С. 98–103.
8. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций : в 2 т. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972–1973. – Т. 2. – 1973.
9. Иеринг Р. Юридическая техника / пер. с нем. Ф. С. Шендорфа. – Спб., 1905.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов. – 6-е изд., стер. – М. : Омега-Л, 2009. – (Высшее юридическое образование).
11. Абдулаев М. И. Теория государства и права : учеб. для высш. учеб. заведений. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : Экономика, 2006.
12. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права : учебник. – М. : Юристъ, 2001.
13. Вишневский А. Ф., Горбаток Н. А., Кучинский В. А. Общая теория государства и права : учебник / под общ. ред. В. А. Кучинского. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во деловой и учеб. лит., 2006.
14. Мионов А. Н. К вопросу о понятии и элементах юридической технологии // Юридическая техника. – 2007. – № 1. – С. 44–47.
15. Пиголкин А. С. Правотворчество // Проблемы теории права и государства : учебник / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – 2-е изд., пересмотр. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2010. – С. 333–351.
16. Лазарев В. В., Литень С. В. Теория государства и права : учеб. для бакалавров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2012.
17. Тарасов Н. Н. Юридическая техника в структуре юриспруденции (методологические проблемы исследования) // Юридическая техника. – 2007. – № 1. – С. 7–11.
18. Баранов В. М. Предисловие // Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Н. Новгород, 2000. – С. 5–14.
19. Карташов В. Н. Юридическая технология или юридическая техника? Некоторые методологические аспекты исследования // Юридическая техника. – 2007. – № 1. – С. 16–24.
20. Кашанина Т. В. Юридическая техника : учебник. – М. : Эксмо, 2007.
21. Брауде И. Л. Избранное: Очерки законодательной техники. Некоторые вопросы системы советского права. – М. : Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2010.
22. Мионов А. Н. Юридическая технология // Юридическая техника. – 2008. – № 2. – С. 63–66.
23. Власенко Н. А. Законодательная технология: Теория. Опыт. Правила. – Иркутск, 2001.
24. Мазуренко А. П. Вопросы взаимодействия правотворческой политики и юридической (законодательной) техники: теоретический аспект // Юридическая техника. – 2008. – № 1. – С. 39–44.

25. *Морозова Л. А.* Теория государства и права : учебник. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Эксмо, 2007.

26. *Давыдова М. Л.* Теоретические и методологические проблемы понятия и состава юридической техники : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. – Волгоград, 2010.

27. *Поленина С. В.* Юридическая техника: социальный аспект // *Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Сер. 4. Правазнаўства.* – 2011. – № 3. – С. 3–9.

28. Правила подготовки проектов нормативных правовых актов : утв. Указом Президента Респ. Беларусь, 11 авг. 2003 г., № 359 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2003. – № 92. – 1/4856.

29. Рекомендации по теоретико-методологическим основам совершенствования правовой системы Республики Беларусь // *Право. by.* – 2013. – № 3. – С. 5–26.

30. *Сильченко Н. В.* Концепция совершенствования законодательства: понятие, структура, содержание // *Веснік Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь.* – 2001. – № 3. – С. 68–74.

Поступила в редакцию 07.05.2014

УДК 340.114.5

Д. А. Лагун

КРИЗИС И ДЕФОРМАЦИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ

В статье дается краткий анализ проблематики правосознания человека, показывается роль и значение правосознания в формировании эффективного правового государства. Рассматривается понятие кризиса правосознания на современном этапе, изучаются проблемы деформации правосознания. Исследуются основные формы деформации: правовой идеализм, правовой фетишизм, правовой практицизм (прагматизм), правовой пессимизм, правовой нигилизм, правовой инфантилизм, правовой популизм, правовой конформизм, перерождение правосознания.

The article gives a brief analysis of legal consciousness, the role and value of legal consciousness in the establishment of effective constitutional state. The author introduces the concept of legal consciousness crisis in modern times, explores the problems of legal consciousness deformation. Research of the main forms of deformation is conducted: legal idealism, legal fetishism, legal practicality (pragmatism), legal pessimism, legal nihilism, legal infanthility, legal populism, legal conformism, regeneration of legal consciousness.

Ключевые слова: правосознание; кризис правосознания; деформация правосознания; формы деформации правосознания; правовой идеализм; правовой фетишизм; правовой практицизм (прагматизм); правовой пессимизм; правовой